Gudfrøðilig rák og vekingarrørslur í Føroyum og í Íslandi

Hans Andrias Sølvará

Vísindavøka, 24. september 2010

Kristningin í Føroyum og Íslandi

- Ìsland og Føroyar kristnaði uml. 1000 e.Kr
- Kirkjurnar í miðøld áttu uml 45% av jørðini
- Siðaskiftið uml. 1540:
  - Kongur yvirtók 55% av jørðini í Føroyum, meðan restin var ogn hjá óðalsbóndum
  - Kongur yvirtók 19% av jørðini í Íslandi, meðan kirkjan framvegis hevði ræði á 30%
  - Føroyskt skriftmál doyði út í Føroyum, meðan tað varð varðveitt í Íslandi – sum kirkjumál – Føroyum 1939
  - Bíblian týdd til íslandskt í 1540/1584 – Føroyum 1949
  - Í Føroyum vóru tað danskir prestar og danskt mál, sum komu at ráða í kirkjuni, meðan tað í Íslandi vóru íslendskir prestar og íslendskt mál, sum ráddu

Samfelagsligar treytir

- Fólkatalið vaks við fiskivinnusamfelagnum:
  - Í Føroyum úr uml. 5.000 í 1800 til uml. 15.000 í 1900 – t.e. trífaldaðist.
  - Í Íslandi úr 50.000 til knappliga 80.000 – t.e. minni enn tvífaldaðist.
- Í fyrsta triðingi av 1900-talinum fer fram ein ídning, t.e. motorisering av fiskiflotanum, sum setti stór krøv til havnarløg, bryggjur, smiðir, sleipistøðir og hentleikar av ymiskum slag á staðnum í londunum báðum
  - Fólkatalið í Føroyum var uml. 1935 30.000 í Føroyum og 110.000 í Íslandi – nýggj urban mentan – minni hierarkisk og meira leikmansvend - veksur fram, sum krevur nýtt heimspekiligt grundarlag
  - Í teimum nýggju býunum stóð kirkjan eisini veikast – serliga í Føroyum
- Stórar skipsvanlukkur í 1920- og 1930-árunum, ið fylgdu við fjarfiskiskapinum, har fiskimenn í ódnarveðri eisini javnan stóðu andlits til andlits við deyðan, skakaðu tann trúarliga grundvøllin og skaptu tørv á einum meira persónligum kristindómi, líkum honum, sum vekingarrørslurnar stóðu fyri .

Kirkjurnar og sjálvstýrisstríðið

- Kirkjurnar hava røtur í landbúnaðarsamfelagnum, men tann íslendska var tættari knýtt at vanliga fólkinum – íslendskt leidd og mentanarliga/málsliga
- Sjálvstýrisstríðið tók seg upp í Íslandi í 1830-árunum, liðugt í 1918, meðan tað ikki kom fyri seg í Føroyum fyrr enn eftir 1900 – og tá nógv veikari enn í Íslandi
- Kirkjan í Íslandi gjørdist longu uml. 1850 partur av sjálvstýrisstríðnum, meðan hon fyri ein part kom í stríð við ta nógv veikaru føroysku sjálvstýrisrørsluna
- Íslendsku prestarnir útbúnir í Reykjavík síðan 1846

Kirkjurnar og sjálvstýristríðið

- Íslendingar hildu, at Gud bara skilti íslendskt, meðan prestar í Føroyum so seint sum í 1894 róðu fram undir, at føroyskt í kirkjuni var synd
- Sterk luthersk fríkirkjurørsla í 1880-árunum, sum misti ávirkan í 1918 – kom ongantíð í Føroyum
- Fyrsta gudstænastan á føroyskum í 1902 (1855), men føroyskt kirkjumál varð ikki viðurkent fyrr enn í 1939
- Íslendska kirkjan var sjálvstýrispolitiskt progressiv, meðan tann føroyska var meira afturhaldssinnað

Vekingarrørslur og aðrar rørslur

- M.a. hesar rørslur komu til Íslands og Føroya:
  - Mormonar (Ísland í1851)
  - Katolikkar (1850-árunum)
  - Adventistar (Íslandi og Føroyum í 1893)
  - Lutherskar fríkirkjur (Íslandi í 1899)
  - Brøðrasamkoman (Føroyum í 1865 og í Íslandi í 1897)
  - Heimamissiónin (Íslandi í 1901 og í Føroyum í 1904)
  - Spiritisman (Íslandi uml. 1900)
  - Hvítusunnusamkoman (Føroyum og íslandi í 1920-árunum)
  - Frelsunarherurin (Føroyum og íslandi í 1920-árunum)
  - Skandinavisma og grundtvigianisma fingu minni týdning í Íslandi enn í Føroyum, meðan liberala gudfrøðin (spiritisman) fingu stóra ávirkan í Íslandi
  - Gongdin móti størri trúarligum fjølbroytni/sekularisering í Íslandi hendi fyri ein stóran part innan fyri kirkjuna, meðan hon í Føroyum fyri ein stóran part hendi uttan fyri kirkjuna
  - Hví?

Undirtøka hjá trúarbólkum

Undirtøka hjá trúarbólkum í Føroyum:

Trúarsamfelag		Tal av limum og % av fólkatalinum
		1990
Fólkakirkjan		38.229 (80,8%)
Harav eru innan fyri kirkjuna við sjálvstøðugari fyrisiting:		
Heimamissiónin	3.536 (7,4%)	
Kirkjuliga missiónsfelagið	287 (0,6%)	
Brøðrasamkoman		5.448 (11,4%)
Hvítusunnusamkoman		717 (1,5%)
Adventistar		96 (0,2%)
Frelsunarherurin		96 (0,2%)
Katólska kirkjan		96 (0,2%)
Jehova vitnir		75 (0,2%)
Mormonar		(0,0%)
Ba´ha´i samfelagið		(0,0%)
Onnur trúarsamfeløg		116 (0,2%)
Uttan trúarsamfelag		1625 (3,4%)
Einki upplýst		908 (1,9%)
Tilsaman		47.787 (100%)

Undirtøka hjá trúarbólkum

Undirtøka hjá trúarbólkum í Íslandi:

Trúarsamfelag	Tal av limum og % av fólkatalinum				
	1930	1960	1980	1998	2010
Fólkakirkjan	98.899 (90,8%)	160.882 (91,7%)	213.147 (93,2%)	246.012 (90%)	251.487 (79,2%)
Lutherskar fríkirk.	8.470 (7,8%)	10.750 (6,1%)	8.700 (3,8%)	10.007 (3,6%)	16.497 (5,2%)
Katólska kirkjan	191 (0,2%)	897 (0,5%)	1.614 (0,7%)	3.513 (1,3%)	9.672 (3,0%)
Adventistar	421 (0,4)	533 (0,3%)	659 (0,3%)	723 (0,3%)	770 (0,2%)
Brøðrasamkoman	68 (0,1%)	75 (0,04%)	56 (0,03%)	49 (0.02%)	62 (0,02%)
Hvítusunnusam.	7 (0,01%)	530 (0,3%)	691 (0,3%)	1.349 (0,5%)	2.109 (0,7%)
Jehova vitnir	-	56 (0,03%)	319 (0,1%)	616 (0,2%)	693 (0,2%)
Ásatrúgvin	-	-	67 (0,03%)	301 (0,1%)	1.403 (0,4%)
Ba´ha´i samfelagið	-	-	227 (0,1%)	425 (0,2%)	398 (0,1%)
Mormonar		-	-	171 (0,1%)	182 (0,06)
Krossurin	-	-	-	542 (0,2%)	630 (0,2%)
Vegurin	-	-	-	721 (0,3%)	687 (0,2%)
Buddistar	-	-	-	349 (0,1%)	880 (0,3%)
Muslimar	-	-	-	89 (0,03%)	591 (0,2%)
Onnur trúarsam.	24 (0,2%)	37 (0,2%)	587 (0,3%)	4.664 (1,7%)	19.649 (6,2%)
Uttan trúarsam.	781 (0,7%)	1.920 (1,1%)	2.727 (1,2%)	5.746 (2,1%)	10.336 (3,3%)
Tilsaman	108.861 (100%)	175.680 (100%)	228.794 (100%)	275.277 (100%)	317.630 (100%)

Adventistar í Føroyum

- Lukas Debes nevnir í 1673 mann úr Gjógv, Jacob Olesön, sum í 1667 fekk stóra undirtøku fyri at halda leygardagin heilagan:
  - "*Rygtet er udspredt over alle Øerne udi alle Menigheder, og tog det gemene Folk meget efter, særdeles Tjeneste-Tyende, for ledige Dage Skyld og begyndte paa mange Steder at holde Löverdags Helligen*".
  - Lukas Debes, sum sigur frá hesi søguni undir yvirskriftini "*Om Spøgelser og Satans Anfægtelser udi Færø*", skrivaði víðari, at til alla lukku gjørdi Jacob Olesön seg árið eftir sekan í "*Horeris Synd*", sum hevði við sær, at hann misti alla undirtøkuna millum fólkið.
  - Í tingbókini sæst, at Jacob Ollesøn úr Gjógv á Vártingi í Eysturoy 2. apríl 1668 "*for Lejelsmaal med Maren Hans (Datter) begge deres første Forseelse, blev ... dømt at bøde for dem begge til H. K. M. 2 Mk. Sølv*".
- Onkuntíð eru vit frammanfyri íslendingar ☺
- Adventistarnir sterkir í Íslandi fyrst í 20. øld, men mistu skjótt nærum alla undirtøkuna til luthersku fríkirkjuna í Reykjavík – ½ limir uml. 1910

Brøðrasamkoman

- Kom til Føroya við William G. Sloan í 1865
  - Fyrsti dópurin í 1880 í Havn, har samkoman í 1901 hevði nærum allar sínar 30 limir (0,2%)
  - 1911 hevði samkoman 197 limir (1,09%)
  - 1917 var fyrsti dópurin á í Klaksvík
  - 1921 hevði brøðrasamkoman 550 limir í (1,52%)
  - 1950 verður mett, at brøðrasamkoman hevði undirtøku frá 10% av fólkinum – 30% í Klaksvík

Stinutátturin frá 1917

- Vit hava fingið nýggjan prest,
- Hann doypir niðri við Nótaneyst

- Niðurlag:
- “Det er fuldbragt, det er fuldbragt”,
- Einki annað fekk Stina sagt

- Andrew og Stina ganga hond í hond,
- tey vænta sær at síggja ta Heiløgu Ond

- Stina vóð upp undir vel,
- Har sá hon tó bara eina øðuskel

- Og hví ikki tað, og hví ikki tað,
- Og hví skal Stina ikki fáa bað

Brøðrasamkoman

- Kom til Íslands við Frederic H. Jones í 1897
- Á Akureyri var ein samkoma sett á stovn í 1905 av bretska trúboðaranum Arthur Gook, sum í 1926 fekk almenna støðu sum átrúnaðarligt samfelag:
  - Í 1935 (tá brøðrasamkoman í Føroyum kanska hevði fingið undirtøku frá uml. 10% av føroyingum, t.e. frá uml. 3.000 fólkum av 30.000 fólkum, hevði samkomuleiðarin á Akureyri, Arthur Gook, sum virkaði har í fleiri áratíggir, tilsamans endurdoypt 147 íslendingar - tá var fólkatalið uml. 110.000 í Íslandi (í 1921 vóru 550 brøður í Føroyum)
  - Í 1930 hevði samkoman 68 limir
  - Í 1960 hevði samkoman 75 limir
  - Í 1998 hevði samkoman 49 limir
- Á Ísafjørðinum var samkoma stovnað í 1911 av James Nisbet:
  - Í 1914 vóru 13 mans endurdoyptir
  - Samkoman datt niðurfyri eftir nøkur fá ár

Gook doypir á Akureyri í 1908

Fólkagrundarlag

- Sambært Pétur Pétursson vóru tað í Íslandi mest fiskimenn og arbeiðsfólk, sum savnaðust í brøðrasamkomuni og øðrum vekingarrørslum, ið ongantíð fingu nakra serliga undirtøku, meðan handils- og yvirstættin - serliga í Reykjavík - svanaðist kring spiritistisku rørsluna
- Sambært Josias Matras var "*En betydningsfuld faktor … at J. F. Kjølbro, den største arbejdsgiver i bygden, var baptist, og i første række gav arbejde til dem, der hørte til baptistmenigheden*" – um støðuna í Klaksvík í 1920- og 1930-árunum, eftir at Kjølbro varð doyptur

Samanbering

- Brøðrasamkoman og heimamissiónin mentist í Føroyum í 1920- og 1930-árunum, eftir at trúboðarirnir gjørdust føroyingar og fóru at tosa føroyskt:
  - Andrew Sloan og Victor Danielsen (Gamli Sloan doyði í 1914)
  - Alfred Petersen varð settur sum trúboðari í Føroyum í 1919
  - Fyrsta sálmabók brøðranna á Føroyskum í 1920 – føroysk bíblia í 1949
  - Fyrsta missiónssangbókin á Føroyskum í 1937 – tann kirkjuliga kom í 1961
  - Jákup Dahl týddi kirkjuligu ritualini í 1918 – vórðu autoriseraði í 1930
  - Farið var at missionera umborð á skipunum í 1920-árunum
- Brøðrasamkoman í Íslandi fekk ongantíð fótin fyri seg, meðan heimamissiónin ikki fekk nakra undirtøku fyrr enn í 1930-árunum, hóast tað var ein íslendingur, Sigurbjörn A. Gislason, sum í 1901 fekk ta truplu uppgávuna at bera boðskapin fram í íslandi: "*Gíslason ... did not succeed in establishing an Inner-Mission Society in Iceland. His work suffered from the "Danish" label frequently used by his opponents*" – staðfestir Pétur Pétursson professari í doktararitgerð síni:
- Spiritisman, sum ongantíð fekk fótin fyri seg í Føroyum, mentist fyri ein stóran part innanfyri kirkjuna í Íslandi - skiftisfyribrigdi
  - Skal hava havt einar 1200 limir seinast í 1930-árunum
  - Gjørdist íslendsk fólkatrúgv – við gróðrarbotni í íslendsku sagamentanini

Niðurstøða

- Íslendska kirkjan, sum mentanarliga var íslendsk, lagaði seg orsakað av sterku sjálvstýrisrørsluni í 1850-árunum longu áðrenn vekingarrørslurnar í seinnu helvt av 1800-talinum komu til Íslands eftir (sekulerum) íslendskum viðurskiftum
- Føroyska kirkjan, sum mentanarliga var donsk, lagaði seg ikki til føroysk viðurskifti, áðrenn vekingarrørslurnar komu, tí tjóðskapar- og sjálvstýrisrørslan bæði kom seinnni til Føroya og stóð nógv veikari/spjaddari í Føroyum enn í Íslandi